

NUTQ MADANIYATINI TA'MINLAYDIGAN KOMMUNIKATIV SIFATLAR

Xodjayeva Nodiraxon Shavkatbekovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutq madaniyatining jamiyat hayotidagi o'ri, samarali muloqotni ta'minlovchi kommunikativ sifatlarning ahamiyati hamda ularning nutq jarayonidagi vazifalari yoritilgan. Shuningdek, nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyliqi, ravonligi, ifodaliligi va ta'sirchanligi kabi kommunikativ sifatlarning mazmun-mohiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Nutq madaniyatini rivojlantirishning shaxs kamoloti va kasbiy faoliyatdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, kommunikativ sifatlari, nutq aniqligi, nutq ravonligi, mantiqiylik, ifodalilik, ta'sirchanlik, muloqot madaniyati, adabiy til me'yorlari.

Globalashuv va axborot almashinuvi jadallashgan bugungi davrda insonning muloqot madaniyati uning ma'naviy saviyasi, bilim darajasi va kasbiy malakasini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Nutq madaniyati kishining fikrini adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda aniq, ravon va ta'sirchan tarzda ifoda etish qobiliyatini anglatadi. Nutqning samaradorligi esa ko'p jihatdan kommunikativ sifatlarga bog'liq bo'lib, ular muloqot jarayonida axborotning to'g'ri qabul qilinishi va tushunilishini ta'minlaydi. Shu sababli kommunikativ sifatlarni o'rganish va amaliyotda qo'llash nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Nutq madaniyatini ta'minlaydigan eng muhim kommunikativ sifatlardan biri nutqning to'g'riligidir. Nutqning to'g'riligi adabiy tilning fonetik, leksik, grammatik va uslubiy me'yorlariga qat'iy rioya qilish orqali namoyon bo'ladi. Til qoidalariga mos bo'lmagan nutq tinglovchi yoki o'quvchida salbiy taassurot uyg'otadi hamda fikrning to'liq anglanishiga to'sqinlik qiladi. Shu bois har bir nutq egasi adabiy til

me'yorlarini puxta egallashi zarur. Nutqning aniqligi ham kommunikativ sifatlarning muhim tarkibiy qismidir. Aniqlik fikrning mazmunini noaniqlik va mavhumliksiz ifodalashni anglatadi. So'zlarning o'rinli tanlanishi, atamalardan to'g'ri foydalanish hamda ma'no jihatidan mos birliklarni qo'llash nutqning aniqligini ta'minlaydi. Ayniqsa, ilmiy va rasmiy uslubdagi matnlarda aniqlik talabining ahamiyati yanada ortadi.

Kommunikativ sifatlari orasida mantiqiylik alohida o'rin tutadi. Nutqdagi fikrlar o'zaro izchil va mantiqiy bog'langan bo'lsa, tinglovchi uni oson qabul qiladi. Mantiqiylik sabab va oqibat munosabatlarini to'g'ri ifodalash, dalillarni tartibli bayon qilish hamda fikrlar ketma-ketligini saqlash orqali yuzaga keladi. Mantiqiylikka rioya qilinmagan nutqda mazmunning yaxlitligi buziladi. Nutqning ravonligi muloqot samaradorligini oshiruvchi muhim sifatdir. Ravon nutq ortiqcha takrorlar, sun'iy jumlar va murakkab ifodalardan xoli bo'ladi. Bunday nutq tinglovchiga yengil va tushunarli tarzda yetib boradi. Ravonlikka erishishda lug'at boyligi, so'zlarni o'rinli qo'llash va nutqiy tajriba muhim ahamiyatga ega.

Ifodalilik nutqning estetik ta'sir kuchini oshiradi. Ifodali nutqda tilning tasviriy vositalari, maqol va matallar, iboralar hamda badiiy tasvir elementlaridan unumli foydalaniladi. Natijada fikr nafaqat tushunarli, balki ta'sirchan va esda qolarli shaklda ifodalanadi. Ayniqsa, ta'lim, notiqlik va ommaviy axborot vositalari faoliyatida ifodalilik muhim kommunikativ sifati sifatida namoyon bo'ladi.

Nutqning ta'sirchanligi esa muloqotning asosiy maqsadiga erishishda muhim vosita hisoblanadi. Ta'sirchan nutq tinglovchini fikrlashga, muayyan qaror qabul qilishga yoki ma'lum harakatni amalga oshirishga undaydi. Bunga nutq mazmunining boyligi, dalillarning asoslanganligi va nutq egasining kommunikativ mahorati orqali erishiladi. Kommunikativ sifatlari bir-biri bilan uzviy bog'liq holda faoliyat ko'rsatadi. Nutq to'g'ri bo'lmas ekan, uning aniqligi va ta'sirchanligi pasayadi; mantiqiylik yetishmasa, ravonlik va tushunarlikka putur yetadi. Shuning

uchun nutq madaniyatini shakllantirish jarayonida barcha kommunikativ sifatlarga kompleks yondashish talab etiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kommunikativ sifatlarning nutq madaniyatining asosiy mezonlari hisoblanadi. Nutqning to'g'riligi, aniqligi, mantiqiyligi, ravonligi, ifodaliligi va ta'sirchanligi samarali muloqotni ta'minlaydi hamda shaxsning madaniy va kasbiy salohiyatini namoyon etadi. Zamonaviy jamiyatda har bir inson ushbu sifatlarni rivojlantirish orqali o'z fikrlarini aniq va mazmunli ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bois kommunikativ sifatlarni shakllantirish va takomillashtirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: O'qituvchi, 2007.
2. Begmatov E., Mamatov A. Adabiy norma nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2000.
3. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Shomaqsudov A., Rasulov I. O'zbek tili stilistikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990.
5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Nutq madaniyatiga oid maqolalar. – Toshkent, 2015.